

JÄLKIÄ JA SILMIÄ

Reijo Kupiainen, *Heideggerin ja Nietzschen taidekäsitysten jäljillä*.

Gaudeamus, Helsinki

1997. 104 s.

Reijo Kupiainen kirja Heideggerin ja Nietzschen taidekäsitysten jäljillä koostuu neljästä erillisestä tekstistä, jotka perustuvat hänen pitämiinsä luentoihin ja seminaari-esitelmiin vuosilta 1993-1997. Lukujen yhdistävä tekijänä on Martin Heidegger ja taide.

Kirjan taustatalo löytyy ongelma: Filosofien, viisaustieteilijöiden ja taiteilijoiden välillä näyttää olevan ylitsepääsemätön kuilu. Reijo Kupiainen väittää taiteen tekijöiden ja filosofien lyövän kättä toistensa kanssa, mutta kirjan valossa se jää kuitenkin yksipuoliseksi käden ojennukseksi.

Kirjassa esiin tulevat filosofit, kuten kirjan Friedrich Nietzsche, Martin Heidegger ja Maurice Merleau-Ponty, etsivät ideoita ja metodeja kokonaan muualta kuin perinteisen tieteen piiristä. He kääntyvät arkielämän tai taiteen puoleen. He käsittelevät omia lempitaiteilijoitaan ja tarkastelevat elämän merkityksellisyyttä taiteen avulla, kuten Reijo Kupiainen toteaa.

Mielestäni filosofien suhde taiteilijoihin on kuitenkin yksipuolinen. Filosofit kirjoittavat taiteesta ja taiteilijoista päätyen jossain vaiheessa itse taiteelliseen ilmaisuun filosofiaan. Tämän perusteella ei kuitenkaan tähän asti ratkaisematonta kuilua taiteen ja filosofian välillä ole ylitetty. Se jää ehkä vain "vihollisleiriin" hyppäämiseksi eli jos et ymmärrä taidetta luo oma taiteesi.

Kirjasta ei käy ilmi, miksi taiteilijoiden pitäisi olla kiinnostuneita Heideggerista tai Merleau-Pontysta. Taiteen tarve filosofiaan tulee esiin ainoastaan kirjan viimeisessä luvussa, jossa Kupiainen tarkastelee Gianni Vattimon kehittämiään taiteen kuolema-teenaan liittyviä termejä. On tietenkin miustettava, että kyseisten filosofien ensijainen kiinnostuksen kohde ei ollutkaan taide, vaan totuus (ja voisi sanoa myös elämä). Totuus, jolle esimerkiksi Heidegger antaa oman merkityksensä ja joka voi tapahtua taideteoksessa.

Ensimmäinen luku käsittelee fenomenologista lähestymistapaa, joka pyrkii murtaamaan uudelta ajalta alkavaa modernin perin-

nettä. Tässä perinteessä taide, etiikka ja politiikka ovat alisteisia järjelle ja ihmisen "viisaudelle". Toisessa luvussa on pääosassa moderni silmä, joka edustaa järkeä ja haltuunottoa. Moderni perinne huipentuu "sielun silmiin", joilla filosofi tutkii totuutta kaiken ulkopuolelta.

Tähän katseen ylivaltaan tuovat särön Friedrich Nietzsche, Martin Heidegger ja David Levin. Heideggerista ja taitteesta puhuttaessa on vaikea ohittaa Nietzscheä. Niinpä Kupiainen kirjassa kolmas luku käsittelee yksinomaan Nietzscheä ja hänen käsitystään traagisesta ajattelusta, johon kuuluu keskeisesti apollonisen ja dionyysisen vastinpari.

Neljäs luku sisältää Reijo Kupiainen tulkinnan Vattimon käsityksestä taiteen olemuksesta, joka perustuu Heideggerin käsitteeseen "sysäys" (Stoss) ja Walter Benjaminin käsitteeseen shokki (schock).

Tekstien valinta kirjassa on aihepiiriltään rajattu hyvin. Se antaa esimerkiksi hyvän lähtökohdan tutustua Martin Heideggerin filosofiaan, jonka monet ovat kokeneet vaikeaksi.

Suomalaisessa kirjallisuudessa on estetiikan alue saanut pysyä rauhassa puhtaasti filosofiselta lähestymiseltä. Siksi Reijo Kupiainen teos on tervetullut lisä taidetta käsittelevään kirjallisuuteen. Se ei sitoudu estetiikan teorioihin, vaan

on niistä vapaata taiteen filosofointia ja ajattelua. Tämä johtuu siitä, että Kupiainen käsittelemille Heideggerille, Nietzschele ja Merleau-Pontyille taide ei ole erityistieteen, estetiikan omaisuutta, vaan se kuuluu koko ihmisen olemassaoloon maailmassamme.

Teoreettista järkeä on korostettu Uudelta ajalta lähtien. Viisaudesta on tullut hyve, jolle käytännöllisen järjen hyveet ovat alisteisia. Pyrkimys universaaliin objektiiviseen tietoon on irroittanut teoreettisen tiedon käytännöllisestä, joista tieto haluaa näyttäytyä myös riipumattomana. Tällainen pyrkimys kuuluu Martin Heideggerin mukaan laskevaan ajatteluun. Ajatteluun, joka on luonteeltaan laskelmoiva ja teknistä ja jonka pyrkimys on todellisuuden hallitseminen. Tämä ajattelu käy ongelmalliseksi silloin, kun tieteen metodit, käsitteet ja idealisaatio irroittavat käytännön ja teorian toisistaan. Teoreettisen tiedon irtaantumista käytännön elämästä tarkastellaan kriittisesti hermeneutiikassa, fenomenologiassa ja frankfurtin koulukunnassa.

Reijo Kupiainen keskittyy erityisesti Heideggerin ja Merleau-Pontyn kritiikkiin, joilla molemmilla on keskeisessä asemassa feno-

menologinen lähtökohta. Mikä on tämä fenomenologinen lähtökohta, jää kirjassa hämäräksi. Heideggerin filosofiaa ei voida paluttaa fenomenologiaan. Erityisesti Sein und Zeitin jälkeinen tuotanto, johon hänen tunnetuin taidetta käsittelevä teoksensa Taideteoksen alkuperä kuuluu, on hyvin kaukana yleensä tunnetuista fenomenologian metodeista.

Heidegger väittää, että laskevan ajattelun myötä on tapahtunut luonnon idealisaatio, jossa luonto nähdään pelkästään liikelakien alaisena ja ymmärretään yhdenmukaisena. Idealisaatio sai alkunsa uuden ajan tieteestä ja sen keskeisistä hahmoista, jotka ovat Galileo Galilei ja René Descartes.

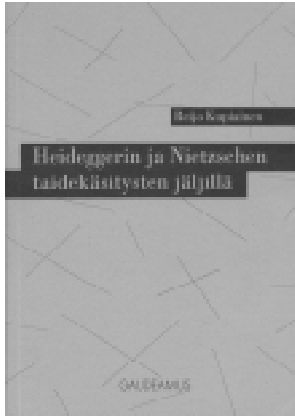
Heideggerin kritiikki kohdistuu Galilein idealisoituun ajatuskokeeseen, joka suoritetaan mielessä olevin käsittein. Ajatuskokeessa Galilei muotoilee puhtaan ajatuksellisen inertian lain, jonka mukaan liikkuva kappale säilyttää nopeutensa jatkuvasti, mikäli siihen ei kohdistu mitään ulkoista estettä. Tämä laki on tänäkin päivänä tuttu kaikille niille, jotka ovat osallistuneet koulun fysiikan tunteihin.

Välittömästi annettu korvataan mielikuvalla ja kaikki asetetaan Heideggerin mukaan samaan muottiin. Idealisaation maailmassa ei ole sijaa esimerkiksi sellaisille asioille kuin kauneus. Todellisuus tulee jaetuksi kolmeen osaan: luontoon, järkeen ja subjektiiviseen maailmaan. Subjektiiviseen maailmaan sisältyy aistimellinen todellisuus, johon kuuluvat sellaiset käsitteet kuin kauneus, passio, tahto, usko, hyvä ja paha. Subjektiivisuuden laajalle alueelle ei kuitenkaan kuulu totuus luonnon idealisaation mukaan.

Heideggerin oma subjektiivisuuden kritiikistä lähtevä pyrkimys on palauttaa, tai kuten Kupiainen kirjoittaa, pelastaa kauneuden asema suhteessa totuuteen. Taiteelta on evätty oikeus totuuden käsitteeseen, joka jää teoreettisen järjen ja taiteen asiaksi. Heidegger ei Kupiainen mukaan halua palauttaa totuutta teoreettisen järjen asiaksi ollen tässä samoil-la jäljillä Max Horkheimerin kanssa. Muuten näillä kahdella filosofilla on kylläkin perustavanlaatuisa eroja ajattelussaan.

Kupiainen lähestyy "viisauden" ja taiteen yhteenliittymää fenomenologisen näkökulman kautta. Näkökulma pyrkii rikkomaan kartesiolaisen perinteen mukaisen subjekti/objekti -suhteen väitteellä, jonka mukaan ajattelun aktia ei voida olettaa varmemmaksi ajattelun kohteesta. Ajatteltu ja ajattelu, subjekti ja objekti ovat erottamattomia. Tämän kritiikin mukaan esitetään myös vaatimus: ajattelun on sijoitettava sinne, missä maailmakin on. Merleau-Pontyille erityisesti maalaustaide on se inhimillisen todellisuuden alue, jossa vaatimus toteutuu.

Näkeminen liittyy tieteellisessä kielessä tietämiseen ja viisauteen. Kupiainen lu-

ettelee sellaisia suomenkielisiä termejä kuin fokusoida, tuoda valoa, näkökulma, näkemys, pinnallinen, pintapuolinen jne. Silmän viisaus tulee esille myös klassisessa ja mystisessä viisaudessa. Mystinen on välitöntä Jumalan (totuuden) näkemistä. "Mystiseen näkemiseen" liittyy usein kontemplaation käsite. Heideggerin mukaan kontemplaatio on maallisempi käsite ja sen saksankielinen käännös *Betrachtung* tarkoittaa harkintaa nimenomaan katsomisen ja tarkastelun mielessä. Kontemplaatio tässä merkityksessä on todellisuuden manipuloivaa muokkaamista. Tällöin viisauden lähtökohta on epistemologinen, jolloin järjen on ikään kuin muokattava todellisuus näkyväksi subjekti/objektisuhteessa. Objektin suhde subjektiin määrittyy muokkaavan ja tarkastelevan katsomisen kautta, ja todellisuudesta tulee läpinäkyvä.

Kupiainen esittelee Maurice Merleau-Pontyn käsitteen *la chair*, jonka hän on kääntänyt lihaksi. Liha korostaa ihmisen maailmassa olemisen luonnetta ja pyrkii rikkomaan perinteisen dualistisen ajattelun. Ihminen on osa maailmaa, eikä voi erottautua sen ulkopuolelle maailmaa tarkkailevaksi silmäksi. Liha käsitteenä ei kuulu perinteiseen filosofiaan, eikä sitä pidä Kupiainen mukaan ymmärtää fyysisenä eikä psyykkisenä ilmaisuna. Lihan myötä ihmisen maailmassa olemiseen liittyy keuhollinen liike, jonka kautta maailma tulee nähtäväksi.

Martin Heidegger ymmärtää totuuden *aletheia*-käsitteen kautta. Tämä totuus ei merkitse proposition ja todellisuuden välistä vastaavuutta, oikeellisuutta tai yhdenmukaisuutta. *Aletheia* on tapa, jolla todellisuus tulee ilmi, joka on kätkeytymättömyyttä. Heideggerilla on edelleen kysymys näkemisestä totuuden yhteydessä ja silmiin liittyvästä viisaudesta. Hän kuitenkin muuttaa näkemisen luonnetta tiedemiehen tarkkailevasta ja näkyvää tuijottavasta katseesta katsahdukseksi. Katsahdus ottaa huomion tilanteeseen liittyviä seikkoja ja reagoi ympäristöön. Tätä Kupiainen kutsuu eräänlaiseksi käytännölliseksi viisaudeksi, joka on tarpeellinen eletäessä maailmassa.

Totuus liittyy Heideggerilla myös olennaisesti taiteeseen, taideteos on totuuden asettautumista teokseen. Kupiainen tekeekin yhteenvedon: käytännöllisen viisauden, aletheettisen katseen, maailmassa-olemisen ja lihan myötä taide saa erityisen merkityksen ja asettuu teoreettista silmän viisautta vastaan.

Taideteoksen ja totuuden suhteen käsitteelyn lisäksi kirja käsittelee aikaa ja taide-teosta. Merleau-Pontyn ja Heideggerin joukkoon Kupiainen lisää Paul Kleen. Kupiainen näkee heidän kuvaamiensa yhteyksien todellisuuteen avaavan uudella tavalla suhteen aikaan. Ajan merkityskokonaisuudessa taideteos on varsinainen penelopentyö, jossa yö

purkaa sitä, minkä päivä kutoo. Esimerkkinä totuuden ja ajan kutoutumisesta Kupiainen käsittelee Paul Kleetä, Rainer Maria Rilkeä ja Marcel Proustia.

Aika näyttölee keskeistä roolia Gianni Vattimon ajattelussa taideteoksesta. Vattimo pyrkii löytämään analogian Heideggerin ja Benjaminin termien sysäys ja shokki välillä. Analogian kautta on mahdollisuus nähdä taideteoksen "teosmaisuuks" teoksen autonomisuudesta irroitettuna. Vattimon mielenkiintoinen ajattelu, joka pyrkii Heideggerista Heideggerin omin antamin aseisiin "yli", jää Kupiainen kirjassa valitettavasti kesken. Pyrkinessään seuraamaan Vattimon heideggerilaisen hermeneutiikan käsitteitä, hukkuu Vattimon varsinainen ajatus viimeillä metreillä. Kupiainen ei tuo esiin Vattimon keskeisiä ajatuksia kaiken kattavasta esteettisestä kokemuksesta postmodernissa yhteiskunnassa, johon termit sysäys ja shokki johtavat.

Feijo Kupiainen teksteissä näkyy jälki siitä työstä, jota hän on tehnyt kääntäessään Martin Heideggeria suomenkielelle. Aikaisempien ja pienempien, joskaan ei vaatimattomien Heidegger-käännösten jälkeen, hän parhailaan kääntää Martin Heideggerin opus magnumia, *Sein und Zeit*. Feijo Kupiainen käyttää Martin Heideggerin termejä tarkemmin ja onnistuneemmin kuin mihin suomalaisessa termiviidakkossa olemme tottuneet. Kupiainen kirja on lukemisen arvoinen erityisesti siksi, että se edustaa taiteen filosofiaa eikä perinteistä objektivoivaa estetiikkaa.

Leena Kakkori

E-OLEMAMATON EI OLE OLEMATON

Emanuele Severino, *Kärsimys, kohtalo, kapitalismi (valikoima kirjoituksia)*. Suom. Markku Salo ja Jussi Vähämäki. *Loki-Kirjat*, Helsinki 1997. 143 s.

Hyvällä tragedia-näytelmällä on alku, keskikohta ja loppu. Emanuele Severinon mukaan koko länsimainen perinne perustuu traagiseen näkemykseen. Kreikkalainen filosofia ja siitä alkanut kulttuuri on traagista, koska se sisältää käsityksen olioiden ja asioiden lopullisuudesta ja rajallisuudesta. Severinon mukaan tämä on länsimaisen ajattelun suuri erhe, jossa kuvitellaan, että jokin oleva voisi olla rajallinen, katoava ja loppuva